

Demokratiets sorte huller

Vælgerens guide gennem politikken blindgyder

Oplæg til Sektionen for Politisk teori, ved årsmødet 2024 i Dansk Selskab for Statskundskab.

Undskylder at oplægget er på dansk. Der er imidlertid tale om udkast til en lille guide for danske medborgere, så de lettere kan greje, hvad der er på spil i et demokrati, hvis procedurer og især aktiviteter ikke altid er nemme at få mening ud af. Derfor valget af dansk.

Oplægget indeholder samtidig et forslag til, hvordan man kan styrke *de folkelige forstyrrelser* i demokratiet, nemlig et *Borgerting*, der skal agere som et andet kammer.

Man kan selvfølgelig godt læse hele oplægget, der sammenfatter en stribe af de faktorer, der gennem de senere år har undermineret folkeligheden i demokratiet. Men anbefalingen til de travle læsere er imidlertid at man prioriterer kapitel 7 og 8.

Materialet er fortroligt, og må ikke distribueres til andre. Heller ikke citeres i dets nuværende form.

Johannes, Aalborg den 23.10.2024.

Indhold

1. Demokratiets spilleregler	4
2. Centralstyrede massepartier	9
3. Fra drømmen om et bedre samfund til den 'nødvendige' politik	14
4. Demokratiets scener	19
5. Den politiske leder som kompas	26
6. Trusler og usynlige fjender	30
7. Vælgere på glatis	34
8. Borgertinget - demokrati uden partier	39

**Er der regler
der sikrer, at man
opfører sig
ordentligt
i et demokrati?**

1. Demokratiets spilleregler

Spilleregler som fælles styrke

Da min datter var en lille pige, spillede hun ofte spil med sin mormor. Min datter var glad for at spille, men hun kunne ikke læse. Hendes mormor var ikke særlig begejstret for spil, men hun kunne læse. På et tidspunkt, hvor min datter havde en fornemmelse af, at hendes mormor ikke spillede helt efter spillets ånd og bogstav, og dermed lod min datter vinde alt for nemt, blev hun utilfreds. Hun kritiserede sin mormor, og bad hende om at spille rigtigt. Hvad hendes mormor imidlertid hævdede, at hun gjorde. Derfor sagde min datter med insisterende stemme: *Læs reglerne, mormor!*

Det er siden blevet en almindelig kommentar, når vi i familien oplever et eller andet, hvor man som deltager ikke er rimeligt engageret, og derfor heller ikke følger de nødvendige regler. Hvor man måske fifler lidt med tingene, og håber at det går an.

Det er imidlertid sjældent nok. Især ikke for dem, der oplever deres egen afmagt i situationen. Her er en insisteren på, at man følger reglerne, noget af det vigtigste og mest effektive, man kan gribe til. Ved at insistere på reglerne genopretter man reelt spillet eller de relationer, man er en del af. Det er ikke sikkert, at det så også samtidigt medvirker til at styrke motivationen hos deltagerne, men man tager sig sammen, og følger de fælles regler. Og den afmægtige kan være med igen på lige fod med andre deltagere. I hvert fald i princippet. Derfor sker det jævnligt i mere muntre sammenhænge, at den der oplever, at der bliver sjusket med reglerne, til sidst siger: *Læs reglerne, mormor!*

Når det drejer sig om demokrati og politik i Danmark, er der rigtigt mange, der oplever afmagt, når de skal forsøge at få hold på hverdagens politiske gøren og laden. Og her er det desværre nærmest umuligt at insistere på regler, fordi de grundlæggende er ret uklare eller helt fraværende.

Grundlovens veje og vildveje

Grundloven er en samlet angivelse af de procedurer og regler der gælder for det danske demokrati. Den er Danmarks forfatning, som det kaldes. Men som Folketinget selv skriver på deres hjemmeside, er den skrevet i et meget gammeldags sprog. Derfor er der også lavet en mere forståelig udgave, alle førstegangsvælgere får tilsendt. Hvilket blot er en første antydning af, at det med grundloven ikke er helt nemt.

Når man så dykker ned i selve Grundloven, finder man hurtigt ud af, at der står ret meget om alt det, *kongen* bestemmer. Eksempelvis at den lovgivende magt er hos kongen og Folketinget, og at den udøvende magt er hos kongen. Det passer bare ikke i virkeligheden, for kongen bestemmer ikke noget som helst. Han er blot en symbolsk kransekagefigur, der

fungerer som omdrejningspunkt for de procedurer, de skal sikre, at regeringen i Danmark er udpeget i overensstemmelse med parlamentarismens idealer. Altså at regeringen ikke har et flertal imod sig. Samtidig rækker kongen i bedste fald ud til forhistorien, da kongekronen går i arv. Og så er hans tilstedeværelse og position ensbetydende med, at man her i Danmark slipper for at vælge en præsident. Hvad der sikkert er mange, der er glade for, demokratiets aktuelle tilstand taget i betragtning.

I dag fungerer de politiske partier som de vigtigste organisationer, når det drejer sig om at foreslå og vedtage politiske forslag. De politiske partier nævnes i tide og utide i medier og i hverdagens politiske diskussioner, sammen med deres ledere. Og det sker ikke sjældent, at mange er af den opfattelse, at de der partier nogle gange går alt for langt ud ad tangenter, der ikke burde være en del af et moderne folkestyre. Derfor kunne det af og til være ret fint, hvis man som min datter lige kunne insistere på, at de skulle følge reglerne. Det er imidlertid ikke nemt, for der står ikke et ord om politiske partier i Grundloven. Ikke et!

Der står heller ikke noget om, hvad politikere kan sige, og hvad de ikke kan sige. Eller noget om, at de ikke må lyve eller love guld og grønne skove til alt og alle, hvis det er det, de vil have. Der står heller ikke noget om, at i politik skal alt være så simpelt og let forståeligt, at alle kan følge med, fordi der er tale om et folkestyre. Endelig står heller ikke noget om, at man generelt skal opføre sig ordentligt.

Her er der dog en enkelt undtagelse, nemlig § 30: *Valgbar til Folketinget er enhver, som har valgt til dette, medmindre vedkommende er straffet for en handling, der i almindeligt omdømme gør ham uværdig til at være medlem af Folketinget.* Det er Folketinget selv der beslutter, hvad 'almindeligt omdømme' er, og om et medlem i forlængelse heraf er 'uværdigt' til at sidde i Folketinget. I praksis drejer det sig om situationer, hvor folketingsmedlemmer har fået en frihedsstraf, og hvad der så kan eller skal ske. Hvilket ofte vil blive afspejle politiske prioriteringer. Så selv om der står 'almindeligt omdømme', så afspejler det på ingen måde borgernes vurdering.

Der er også en enkelte overvejelse over, hvem der ikke kan vælges ind i Folketinget. I Grundlovens § 29 står der følgende: *Det bestemmes ved lov, i hvilket omfang straf og understøttelse, der i lovgivningen betragtes som fattighjælp, medfører tab af valgret.* Banditter og fattige folk er altså ikke nødvendigvis velkomne. Især ikke hvis de er fattige nok.

Hvad der er grunden til, at grundlovens fædre ikke ønskede at åbne Folketinget for socialt marginaliserede, selv hvis de får stemmer nok, kan man godt spekulere lidt over. For eliter er egne privilegier som regel ret 'naturlige', og derfor ikke noget, andre behøver at nyde godt af. Især ikke, hvis der er udsigt til, at de ikke kan forvalte den magt de får på passende vis. Måske er det sådan noget, der er på spil. Bestemmelsen betyder imidlertid ikke noget i dag, men tankegangen står stadig i grundloven, og kan derfor i princippet godt vækkes til live igen. Samtidig med at eksemplet illustrerer, hvor svært det kan være at insistere på reglerne, når det drejer sig om det danske demokrati.

Bundlinjen er, at Grundloven ikke indeholder bestemmelser, der gør det muligt for afmægtige at kræve, at man følger regler for anstændig omgang med hinanden og med demokratiet, og der står ikke et ord om de politiske partier.

Valglovens partier

De politiske partier dukker derimod op i *Loven om valg til Folketingsvalg*, sådan lidt ud af

det blå i kapitel 3, hvor der står noget om, hvilke partier der kan stille op til Folketingsvalg og hvordan. Der står også noget om, hvordan de får et navn godkendt, og efterfølgende får tildelt et partibogstav, der skal bruges på stemmesedlen.

Men der er stadig ikke et ord om, hvordan man agerer og opfører sig, med henblik på at sikre et godt demokrati. Derfor er mange beskrivelser af partierne også mest præget af strukturer og formalia. Dvs. noget om forhold mellem partimedlemmer og en eventuel folketingsgruppe, forholdet til hovedbestyrelsen og hvad formanden i partiet forventes at varetage af opgaver.

Bundlinjen er, at de politiske partier kun optræder i beskrivelser af procedurer for godkendelse af partiers ret til at stille op til et valg, og hvordan man sikrer en retfærdig mandatfordeling i forbindelse med disse valg.

Leder man videre efter love om partier, finder man nogle, der handler om partistøtte, regnskaber og offentlighed om private donationer til det partipolitiske arbejde. Eksempelvis er det besluttet, at staten giver hvert parti godt 22 kr. årligt pr. antal stemmer, opnået ved seneste folketingsvalg. De samme gælder i øvrigt også for kandidater, opstillet uden for partierne. De skal dog alle have mindst 1000 stemmer. Kommunalvalg udløser 4 kr. pr. stemme.

I en tid hvor under 3 pct. af vælgerne er medlemmer af et politisk parti, kan man her få en første antydning af, at ønsket om at opnå så mange stemmer som muligt ved et valg ikke bare drejer sig om magt, men også om sikring af den daglige husførelse i de enkelte partier.

Retten til at lyve

Et særligt vigtigt hjørne af demokratiet er offentligheden, hvor politikere gennem kommunikation forsøger at etablere en relation til vælgerne, med henblik på at italesætte og imødekomme nogle af de interesser, som vælgere er optaget af. Her diskuterer man fælles anliggender ud fra, hvad der er *sandt*, dvs. hvilke problemer der trænger sig på, og hvad der er *rigtigt*, dvs. hvilke strategier man skal benytte sig af, for at komme disse problemer til livs. Der er næppe enighed om, hvad der er sandt og rigtigt i givne spørgsmål. Det sande kan altid udfordres med nye indsigter, og det rigtige kan altid præciseres ud fra de forskellige sociale interesser, der er på spil. Det der er rigtigt for den velhavende, er sjældent rigtigt for den fattige eller socialt udsatte.

Her er det en god ide at vende tilbage til Grundloven, for her slås det nemlig fast i § 77, at alle har ret til at ytre sig om, hvad der er sandt og rigtigt: *Enhver er berettiget til på tryk, i skrift og tale at offentliggøre sine tanker, dog under ansvar for domstolene. Censur og andre forebyggende forholdsregler kan ingensinde på ny indføres.* Spørgsmål om, hvorvidt man offentligt har fornærmet en anden medborger groft, kan bl.a. prøves gennem en injuriersag ved domstole.

Men der er altså ikke grænser for, hvad man kan sige er sandt og hvad der er mere rigtigt at gøre end noget andet. Med et demokrati som ramme, hvor den bærende præmis og ambitionen er at føre politik, der af flest borgerne opfattes som den mest retfærdige, man kan gennemføre under givne betingelser, kunne man derfor forvente, at alle ville bestræbe sig for at komme så tæt på sandheden som muligt, ligesom man også kunne forvente, at når man taler om, at noget er mere rigtigt end andet, så er det noget der vækker genklang os andre borgere.

Som det er åbenlyst for de fleste, er det åbenbart slet ikke sådan, det demokratiske

klaver spiller. Her har man nærmest en fornemmelse af, at det gælder om at lyve så meget som muligt. Ikke fordi løgneren nødvendigvis skal vinde over sandhed, men fordi usikkerhed om, hvad der nu også er sandt og rigtigt, tilsyneladende er langt mere produktiv for den måde, offentligheden fungerer på.

Offentligheden består af rum og fora, hvor man kan drøfte offentlige anliggender. Idealet for disse rum og fora er, at de er neutrale og åbne, med de bliver i stigende udstrækning domineret af kapitalinteresser, hvis væsentligste indtægtskilde stammer fra den opmærksomhed, disse rum og fora er i stand til at generere. Det gælder ikke mindst for de sociale medier på internettet. Derfor organiseres de mere og mere med indbyggede mekanismer (algoritmer), der kanalisere informationer rundt på måder, der skaber opmærksomhed og dermed fremmer de økonomiske indtjeningsmuligheder. Hvilket på ingen måde er til gavn for en åben og saglig drøftelse af hvad der er sandt og rigtigt.

Bundlinjen er en tiltagende usikkerhed blandt borgere om, hvad der er sandt, og hvad man selv finder er rigtigt. Det åbner for både oplevelser af afmagt, almindelige frustrationer og dynamiske holdningsskift blandt vælgere.

Der findes ingen regler for demokratisk anstændighed

Medborgeres usikkerhed om, hvad man kan stole på, er kort sagt et af demokratiets sorte huller, der nærmest kan opsuge politikens substans for næsen af alt og alle. Herunder også pressen. Hvor det politiske bliver til flydende udsagn, hvor de mange udsagn opleves som meget dynamiske og omskiftelige, uden afgørende substans. Det bliver nemt til en kakofoni af stemmer, holdt i live af usikkerhed om sandt og ret.

En af det repræsentative demokratis grundpiller er *tillid*. Tillid til, at dem man har valgt som repræsentanter, under de givne omstændigheder vil gøre hvad de kan, for at omsætte denne tillid til passende politik i kompromisets navn. I usikkerhedens kakofoni er denne tillid blevet til en håbefuld besværgelse om, at en given holdning, et givet parti eller en given politiker da ikke kan være så problematisk som de andre. Hvilket vil sige, at medborgere i stigende udstrækning praktiserer deres demokratiske engagement gennem mere eller mindre famlende fravalg.

Men det er så blevet betingelsen i moderne politik. Hvor der stadig ikke findes regler der sikrer, at man opfører sig anstændigt og ordentligt i et demokrati. Hvilket betyder, at afmægtige medborgere ikke kan insistere som min datter: *Læs reglerne, mormor!*

**Hvad er de
der politiske partier
egentlig for
en størrelse?**

2. Centralstyrede massepartier

Bevægelser og identitet i de gode, gamle dage

Nærmest dagligt er det muligt i et eller andet medie at støde på en politisk leder, der med sikkerhed i stemmen taler om nødvendige tiltage og åbne råderum med milliarder af kroner på mulighedernes kistebund. Samtidig med at andre politiske ledere giver udtryk for tvivl og forundring om disse vurderinger. Politiske ledere betyder nemlig mere og mere for politiske partiers institutionelle stabilitet og tilstedeværelse i hverdagen.

Sådan har det ikke altid været. De toneangivne politiske partier er opstået som sociale bevægelser, med stærke folkelige rødder. Det blev eksempelvis manifesteret ved, at omkring 25 pct. af vælgerne fra 1930'erne til 1960'erne var medlem af en partiforening. Disse partier var en del af et organisatorisk fællesskab, der rummede både faglige organisationer, kulturelle foreninger, dagblade, forlag, indkøbsforeninger og andre foreninger, der var vigtige for sikringen af borgernes hverdag. Dette organisatoriske og sociale fællesskab var båret af og støttede samtidig op om bestemte identiteter. Det var dette fællesskab, der satte kursen. De politiske ledere var tillidsvalgte medborgere, hvis vigtigste opgave var at gå forrest i forsvaret for de forskellige sociale gruppers politiske interesser.

Det bærende for de politiske partiers og de mange foreningers arbejde var givne ideologiske perspektiver, der tegnede omrids af, hvordan man ønskede at indrette samfundet i fremtiden. På den måde var der mindst tre hovedveje for de politiske partier: Liberalisme, socialisme og konservatisme. Men da der ikke altid var enighed om betydningen og vægtingen af udvalgte ideologiske elementer, var der stor tradition for udfoldelse af forskellige udgaver af disse ideologiske perspektiver. Liberalisme åbnede eksempelvis for både en markedsorienteret og en kulturel og åndelig liberalisme. Socialisme for en kommunistisk og en socialdemokratisk. Og den konservative for en religiøs, en familiebåret eller en autoritær udgave. Endelig var der også nogle partier, der kombinerede elementer fra de forskellige ideologier, Eksempelvis Det radikale Venstre. Alt sammen variationer der kunne give anledning til uenigheder, kompromisser og fællesskaber, og samtidig fungere som forankringspunkter for organiseringen af nye foreninger og politiske partier.

Langt hen til begyndelsen af 1970'erne var det politiske system præget af en relativt stabil dynamik i det partipolitiske univers, selv om man også jævnligt kunne registrere markante udsving, eksempelvis når en leder takker farvel, eller når en politisk skandale vender op og ned på det hele. Men det var ret sjældent, det skete, ikke mindst fordi politikeres private anliggender stort set aldrig nåede frem til offentligheden. Derfor vidste vælgerne mere eller mindre hvad de havde, hvad de fik og hvad de gerne ville have mere af. De oplevede sig som en del af en bevægelse, der fungerede med knopskydninger i form af foreninger og

sammenslutninger.

Der er mange, der fortsat opfatter de politiske partier på denne måde, men det holder ikke længere. Medlemmerne er stort set forsvundet. De mange sociale foreninger, partiaviser og kulturelle fællesskaber er en saga blot. Og nu skifter godt halvdelen af alle vælgere parti fra det ene valg til det næste. Derfor bliver den politiske leder i stigende udstrækning selve indbegrebet af de forskellige partier, der som organisationer nærmest svæver rundt i et vægtløst rum, uden folkelig forankring. Mere præcist har de politiske partier udviklet sig fra at være folkelige organisationer til at blive centralstyrede massepartier.

Centralstyrede massepartier

De vigtigste kendetegn ved centralstyrede massepartier er, at de ledes af en snæver politisk elite, der i det daglige arbejde læner sig op ad en professionel stab af især analytikere og kommunikationsmedarbejdere, hvis opgave er at bidrage til udviklingen af udsagn, tricks og strategier, hvis mål er vælgeroptimering.

Internt i partiet er lederen sammen med den øvrige ledelse i folketingsgruppen det politiske pejlemærke, der skal sikre den indre ro og stabilitet, og udadtil iscenesættes den politiske leder som en personlighed med stærke egenskaber, der først og fremmest skal stimulere vælgeres positive fornemmelser for lederen, og dermed også for partiet.

Målet for partierne er ikke længere at fungere som stabile forsvarsbastioner for givne gruppers interesser. Et masseparti er derimod på jagt efter så mange vælgere som muligt, med henblik på at erobre og styrke politiske magtpositioner, og på den måde forsvare egne privilegier og bastioner, eksempelvis regeringsmagten. Derfor skal et partis ledere være i stand til med indre ro og ydre overbevisning at skifte standpunkt fra den ene dag til den næste. Også i fundamentale spørgsmål. Her er intet længere helligt.

Godt nok skeles der jævnlige til historien, eksempelvis i forbindelse med årsmøder og kongresser, men den betyder reelt ikke noget. De fleste partier indtager gerne holdninger og synspunkter, der kan ligge langt fra deres traditionelle ideologiske grundholdninger, hvis de her og nu kan stimulere deres potentielle vælgertilslutning. Den ledende elite i moderne politiske partier kender kort sagt ikke specielt meget til politisk værdighed eller ydmyghed, men derimod til iscenesættelse, kommunikationsstrategier, segmentanalyser og muligheder for vælgeroptimering.

En af konsekvenserne af denne måde at varetage og udvikle politik på er, at den politiske leder får til opgave at fungere som garant for politikens vigtighed, seriøsitet og troværdighed. Her er de efterhånden ret få medlemmer stort set ligegyldige, både for politikudvikling og økonomisk.

Partiudviklingen er forankret i ledelsens samspil med den professionelle stabs analyser af mulige vælgersegmenter, som efterfølgende skal opdyrkes med politiske markeringer, rettet direkte til dem. Her vil medlemmers bidrag meget nemt kunne fungere både bagstræberiske og direkte i modsætning til de dynamiske tilpasninger af holdninger, ledelsen og de professionelle satser på. Og interne uenigheder og modsætninger er *no go* i de fleste partier, fordi de kan opfattes som usikkerhed, og svaghed fra ledelsens side, og dermed som en brist i partiet.

Som tidligere nævnt er kun 3 pct. af den voksne befolkning medlemmer af politiske partier. Og over halvdelen af dem er godt oppe i årerne. Derimod er den politiske ledelse

domineret af yngre og midaldrende, veluddannede akademikere, der ofte har gjort karriere i partiernes egne organisationer. Derfor er det lidt paradoksalt, at medlemmer i partierne, som i kraft af alderen ofte har masser af erfaringer fra det praktiske liv, vælger målrettede karrieropolitikere, der ikke har været ret meget uden for partiernes murer, som spidskandidater. Men det er en del af den indre balance i moderne politiske partier: De ældre medlemmer af partierne gennemfører med jævne mellemrum aktiviteter, der kan minde om en rituel stam-medans, udfoldet inden for rammerne af det, der kaldes for medlemsdemokrati, hvor de menige klapper og tilslutter sig ledelsens forslag, eventuelt justeret med mindre tilføjelser eller ændringer, der nogle gange reflekterer partiets historie. Det ændrer imidlertid ikke ved, at det er den snævre politiske elite, suppleret af den professionelle stab, der fastlægger politikens dynamiske og omskiftelige hovedspor. Det er de centrale aktiviteter i de centralstyrede massepartier.

Konsekvenser

I de centralstyrede massepartier er den lille politiske elite og den professionelle stab de væsentlige elementer, mens medlemmer både reelt og numerisk er blevet reduceret til at fungere som kulisse og bagtæppe for ledernes præsentation af den ene nødvendige politik efter den anden.

Man kan godt lidt kritisk tilføje, at jo mindre magt og indflydelse et parti har, jo mere fylder medlemmernes beslutninger. Hvilket blot understreger den historiske tendens, at flere og flere partier frigør sig fra fortidens ambitioner om at forsvare givne sociale grupper, for i stedet at kaste sig ud i kampen for at kapre vælgere overalt i befolkningen. Ikke nødvendigvis på den samme måde, bare de på en eller anden måde kommer i hus. For overordnet set er den nye ambition at opnå tilslutning fra så mange vælgere som muligt. Det er derfor, der tales om et *masseparti*.

Konsekvensen er selvfølgelig, at de politiske partiers grundlæggende perspektiver er forandret. Tidligere lagde de politiske partier vægt på at forsvare bestemte sociale og politiske interesser, ved at udvikle og forfine relativt stabile holdninger, der ofte havde et ideologisk fundament. Målet var et bedre samfund, ikke mindst for den gruppe, hvis interesser det givne parti forsvarede.

Dette perspektiv holder ikke længere. Med ambitionen om at optimere antallet af vælgere, tages der i stigende udgangspunkt i de meget forskellige sager og aktuelle udfordringer, der løbende finder vej til offentlighedens kendskab. Her forlader man det ideologiske fundament, og kæmper nu for det, man med mere og mere eftertryk kalder for den nødvendige politik.

Jo bedre lederen sammen med den øvrige ledelse i et givet parti kan formulere og argumentere for *nødvendige* politiske tiltag, jo større tilslutning kan det opnå. Bagsiden af denne sammenhæng er imidlertid, at antallet af vælgere der bakker op om et givet parti, kan svinge meget dramatisk. Både op og ned. Hvilket imidlertid blot øger presset på den politiske leder og dennes evner til at formulere og forsvare politiske initiativer med overbevisning endnu større.

En succesrig og overbevisende kommunikation om aktuelle emner kommer altså til at betyde mere og mere. Hvilket øger fokus på den snævre politiske elite i alle partierne, der står for denne indsats. Og her skal der helst støj på linjen i form af modsigende udtalelser,

intern kritik fra medlemmer af partiet, tøven eller langvarig tavshed. Alt sammen noget, det er op til ledelsen at orkestrere. Det er netop derfor de politiske partier er blevet til *centralstyrede* organisationer.

Processen og tilstanden er imidlertid med til at svække demokratiet i Danmark. Men her finder man nemlig endnu et af demokratiets sorte huller, der nærmest suger fornuften i de repræsentative principper ud af det repræsentative demokrati. Samtidig med at denne svækkelse har åbnet for mere og mere snak om politiske 'nødvendigheder'.

**Hvornår er noget
nødvendigt
i politik?
Og hvad vil det
egentligt sige?**

3. Fra drømmen om et bedre samfund til den 'nødvendige' politik

Det nødvendige som politik

Når politikere begynder at tale og argumentere for det, de kalder for den 'nødvendige politik', sker der noget. Både med politikken og med politikerne selv. Politik får karakter af noget sagligt og fagligt begrundet, der først og fremmest skal redde landet og befolkningen igennem en tid med store udfordringer. Målet med denne italesættelse er at gøre politik til en neutral størrelse, der forsvares og måske også accepteres, fordi man vil sit land det bedste, og derfor udviser tillid til udvalgte eksperters vurderinger. Dem der ikke kan eller vil indse det og bakke op om de 'nødvendige tiltag', svigter kort sagt deres opgave som ansvarsbevidste politikere. Den *nødvendige* politik definerer kort sagt en ny rolle til politikere, nemlig rollen som den *ansvarlige* politiker.

En af de ting der sker er, at forskelle og modsætninger i politik i stor udstrækning udfoldes mellem det nødvendige og det ligegyldige, mellem de ansvarlige og de uansvarlige, og mellem dem der vil landet det bedste, og dem der svigter deres opgave som politikere, fordi de ikke bakker op om den nødvendige politik.

Som konsekvens bruges der mere og mere tid og energi på at fastslå og argumentere for, hvad der er det nødvendige i en given situation. På en måde der samtidig betyder, at man lukker ned for diskussioner af muligheder og alternativer. For når flertallet er blevet enige om, hvad der er det nødvendige, er der ikke grund til at diskutere mere, for så ved man jo, hvad man skal og bør. Forslag til at støtte op om det nødvendige er altså ikke en invitation til diskussion, men til at udvise selvdisciplin hos dem, der bakker op om perspektivet. For dem der er imod, er det samtidig en invitation til at udvise selvransagelse og efterfølgende anger. Det at satse på det nødvendige er altså også et forsøg på markere en skillelinje blandt politikerne, så alle og enhver i princippet har let ved at identificere de gode politikere.

For at udfolde og forsvare forslag om nødvendige tiltag, støtter den politiske elite sig jævnligt på faglige og saglige vurderinger, ofte tilvejebragt gennem kommissioner, råd og udvalg, domineret af højtuddannede fagpersoner. Man søger altså et forsvar for den nødvendige politik i noget der kunne minde om videnskabelige indsigters rationelle afklaring af, hvad der holder vand på nødvendighedens alter, hvilket ikke gør de efterfølgende politiske diskussioner lettere at følge med i for lægfolk. Ja, det er af naturlige årsager begrænset, hvor meget diskussion der overhovedet inviteres til, når politikere begynder at tale om nødvendigheder, der bakkes op af eksperter. Forslagene fungerer nemlig ud fra præmissen om, at noget 'bare' skal gøres, hvilket har det med at lukke for diskussioner og modsigelser.

En anden konsekvens er, at forestillinger om det gode samfund ryger i baggrunden, hvor de antager karakter af gammeldags politisk tænkning eller ligefrem

museumsgenstande, passende placeret mellem eksempelvis røde faner, møbler fra en fattig arbejderfamilies lille toværelses lejlighed uden bad og en tallerken med indtørret havregrød på Arbejderbevægelsens Museum.

Det vil sige, at interessen for folkelige ideer om og forslag til indretning af samfundet, udfoldet med henblik på at kæmpe for bestemte politiske interesser, og på den måde støtte op om de sociale grupper, der er optaget af disse perspektiver, bliver mere og mere ligegyldige. De kan nemlig ikke bruges til ret meget, når politikken udformes ud fra påståede nødvendigheder. Og de kan slet ikke bruges til at appellere og henvende sig til vælgere over en bred kam, hvilket jo netop er et af de moderne partiers vigtigste mål.

Retorik og gode taler

Med den nødvendige politik som fokuspunkt og ønsket om at appellere til vælgere over en bred kam, ændrer de politiske diskussioner grundlæggende form og indhold. For at forstå det kan man passende tage udgangspunkt i de tre mest almindelige former for *taler*, retorikken traditionelt opererer med, nemlig den juridiske tale, lejlighedstalen og den politiske tale.

Den juridiske tale. Her er der fokus på fortiden, og målet er at afklare, hvem der er skyldig og uskyldig i en given sammenhæng. I en retssal går det ud på at afklare, hvem der er skyldig i en forbrydelse. I politik går det ud på at påvise, hvem der i fortiden har udvist mangel på rettidig omhu, og som derfor er ansvarlig for de problemer, man står midt i på et givet tidspunkt.

Lejlighedstalen. Her er fokus på nutiden. Det er en tale, hvor der gøres status over en bestemt persons givne egenskaber ved en særlig lejlighed, eksempelvis i forbindelse med en fødselsdag eller et jubilæum. Her fremhæves alle de positive egenskaber, mens de mindre flatterende sider udelades eller kun berøres i begrænset udstrækning. Det er nemlig en tale, hvor det drejer sig om at fremstille en person på bedste vis, når lejligheden en sjælden gang giver mulighed for det. Det er som regel en anden person, der holder disse taler om en given persons kvaliteter.

Den politiske tale. Her er der fokus på fremtiden. Målet med denne tale er at overbevise borgere om, at taleren har de bedste bud på fremtiden og dens udviklingsmuligheder. Det gøres ved hjælp af opfindsomme utopier, udformet så deres fremtids fjerne mål er til gavn for bestemte grupper eller i bedste fald for flest mulige, under givne betingelser.

Politikere bør i sagens natur først og fremmest benytte sig af den politiske tale, fordi vedtagelser af prioriteringer for fremtiden strengt taget er nogle af politikernes vigtigste opgaver. Det er pr. definition politikeres vigtigste tale. De kan også godt holde en juridisk tale, når der skal gøres status over udviklingen i en given periode. Endelig bør de ligeledes være i stand til at holde en lejlighedstale, eksempelvis når en kollega, ven eller eksempelvis personer med officielle gøremål når til skelsår eller lignende.

Men som politikere bør de principielt fokusere på politiske taler, der peger fremad og mere eller mindre kreativt diskuterer mulige indretninger af fremtidens samfund på en måde, så befolkningen kan forstå det og se sig selv i de muligheder, der åbnes op for. Her kommer den 'nødvendige politik' imidlertid på tværs og vender op og ned på det hele.

Personlige meritter og de andres fejl

Der holdes fortsat politiske taler i moderne politik, men nu præges deres indhold i stigende

udstrækning af det der bliver kaldt for almene eller nødvendige tiltag og prioriteringer, med henblik på at fikse konkrete fejl og mangler. Ikke mindst på den administrative side, som mange er enige om har vokset sig alt for stor og er alt for ineffektiv, men som ingen kan gøre noget ved, fordi en stor administration netop er en forudsætning for at identificere og rette på konkrete fejl og mangler.

Det opfindsomme er blevet nedtonet til fordel for et perspektiv, der i varierende udstrækning påstås at gælde for alle. Det utopiske er blevet afløst af nødvendigheder. Og 'nødvendigheder' er i sagens natur netop nødvendigheder. Som sådan er de i udgangspunktet ikke til diskussion, men bare noget der *skal* gøres. Som regel her og nu. Det er nødvendighedens endimensionale og apolitiske væsen.

I et univers, hvor politikere kæmper om at fremsætte de bedste og mest overbevisende forslag til nødvendige tiltag, er politiske argumenter sjældent nok. Nødvendigheder kan i sagens natur altid udfordres, for de er som regel kun nødvendigheder, set i et givet perspektiv, som man imidlertid ofte glemmer at fortælle om. Derimod gøres der et stort nummer ud af givne trusler, når man udtrykker sig om nødvendigheder.

Derfor afhænger styrken i disse synspunkter i større og større udstrækning af den person, der fremsætter dem. Jo tættere man er på oplevelsen af en stærk personlig autoritet, jo tungere vejer udsagn om nødvendigheder. Derfor har politikerne flyttet deres retoriske fokus og omdrejningspunkt væk fra det politiske og hen på de to andre former for tale.

Der holdes eksempelvis rigtigt mange lejlighedstaler i moderne politik. Men hvor lejlighedstalen normalt benyttes af en person til at fremhæve en anden ved en særlig lejlighed, bruger politikere den til at fremhæve sig selv. Her forsøger de ved hjælp af udvalgte og skarptskårne positive meritter at opbygge en troværdig, der helst skal være så overbevisende, at de kan tale om nødvendigheder uden at vælgere i stort antal efterlades i tvivl om, hvorvidt det de siger nu også er rigtigt. Men det betyder, at det reelt er de personlige meritter, der er det vigtigste argument. Ikke selve indholdet i udsagn om nødvendigheder.

For at sætte ekstra tryk på egne kvaliteter holdes der også masser af lejlighedstaler om modstanderne. Men her er det modstanderens dårlige egenskaber, der fremhæves. Og kan man tage en af dem fra den anden lejr i at være utroværdig eller ligefrem at lyve, er det noget, der fremhæves igen og igen. Det gøres ud fra håbet om, at ens egne positive egenskaber på denne måde bliver forstørret og perspektiveret af andres negative kompetencer. Alt sammen for at styrke kvaliteten i de mange forslag om endimensionale nødvendigheder.

Styrken søges endvidere understøttet af en fremhævelse af fortidens positive gerninger, dvs. gennem brug af retstalen, hvor der lægges vægt på at fremhæve ens egne positive meritter gennem historien, og på den måde demonstrere, at man er uskyldig i, at der er opstået alvorlige problemer. Årsagen til dem overlades som regel til de andre, hvor fortællingen ofte er, at de enten har truffet forkerte beslutninger eller undladt at handle. På denne måde bruges retstalen i forlængelse af lejlighedstalen også til at opbygge fornemmelser hos vælgere af, at noget er mere nødvendigt end andet, når nu vedkommende siger det!

Så er det jeg siger

På det personlige plan er det i forlængelse af ovennævnte perspektiver blevet mere og mere almindeligt, at en politiker jævnlige omtaler sig selv. Ikke bare ved at fremhæve egne personlige egenskaber og modstandernes svagheder, men også ved med alvorlig insisteren i

stemmen at sige: *Så er det jeg siger*

Med sådan en talemåde, hvor man fremhæver sig selv i noget der ligner tredje person, forsøger taleren at fastholde opvisningstalens præmis, nemlig at der er tale om en venlig omtale af en anden person og dennes kvalifikationer. Også selv om det er sig selv, man taler om. Talemåden ligger i forlængelse af lejlighedstalens forsøg på at fremstille sig selv som en markant autoritet. Talemåden kan nemlig fungere som en understregning af, at vedkommende er både klogere og mere saglig end andre, og at der nu sættes trumf på.

Politikerens valg af retoriske taler afslører endvidere, at kampen om egen troværdighed er hård. At det at fremsætte forslag eller udsagn om fremtiden ikke er nok i sig selv. Det er nødvendigt samtidig at gå ind som en kommentator eller ekspert for at understrege, at det er noget klogt, man *selv* siger eller har sagt. Samtidig med at man indholdsmæssigt i øvrigt gør meget for at fremhæve sig selv og egne bedrifter på bekostning af alle andre.

I det hele taget fremstår den moderne politiker som en, der er godt tilfreds med sig selv. Som driftssikre politikere har de tilsyneladende udviklet evnen til at skubbe usikkerhed og tvivl i baggrunden, når de optræder på den politiske scene. De er ikke bare sikre på egne synspunkters styrke. De er tilsyneladende også sikre på sig selv. Det hænger sammen med, at styrken i deres synspunkter først og fremmest begrundes ved hjælp af deres egen selviscenesatte troværdighed.

Her adskiller de sig fra almindelige borgere, hvis hverdag netop er præget af usikkerhed og tvivl: Hvor godt kan jeg stole på min nabo? På indvandrere? På min egen erindring? Og på min egen dømmekraft? Det er almindelige egenskaber man udvikler som medborgere, der for at få tingene til at give mening ofte har en pragmatisk tilgang til givne spørgsmål og svar, så de hele tiden kan identificere de synspunkter, der vejer mest, og så de samtidig kan tilpasse sig nye udfordringer. Den moderne medborger kan tit gå og forhandle lidt med sig selv og omgivelserne, i en usikker hverdag. Hvor der samtidig er en hel del, ikke mindst blandt de unge, der af og til kan have meget svært ved at se en udvej i deres aktuelle tilværelse.

Det er en fremgangsmåde, der ligger tidens politikere fjernt. De har valgt en rolle, hvor de som regel føre sig frem som en, der altid har ret. Det sker med en selvsikkerhed, der tilsyneladende er helt uden sprækker eller af det, der ofte i givne sammenhænge kaldes for *tvivlens nådegave*. Hvor det med nådegave henviser til det faktum, at der i politik altid skal indgås aftaler og kompromisser, der som regel ligger langt fra de selvsikre synspunkter, der er normen. Det generer tilsyneladende ikke politikere, der ikke har problemer med at udvise selektiv hukommelse, og fortsætter med at dyrke egen selvtilfredshed.

Resultatet er temmelig tit en lidt ubehjælpelig måde at gribe det hele an på. Hvilket er forståeligt. Det med at fremhæve sig selv som enestående kræver enten en særlig personlighed, der ser stort på det kyniske element i situationen, eller en længere periode hvor man lærer de mange tricks til individuel selvpromovering i moderne retorik og mere og mere forliger sig med situationen.

Det bliver kort sagt mere og mere vigtigt, at politikere kan iscenesætte sig selv som en klog, reflekteret og opmærksom person, med gode personlige egenskaber. Hvor det med de personlige egenskaber er kommet til at stå mere og mere centralt med tiden, hvilket skyldes at det ikke bare er politikens substans, der har ændret sig. Det har politikens rum også.

Hvorfor har politikere så travlt med at snakke om sig selv? Og hvorfor vil de så gerne ses?

4. Demokratiets scener

Leverpostej og makrel

I de seneste par år har statsminister Mette Frederiksen delt billeder af rugbrødsmadder med hhv. leverpostej og makrel. Det er billeder, der meget gerne skulle give vælgere et indtryk af, at hun er helt almindelig og har det, mange opfatter som helt almindelige, gennemsnitlige danske madvaner.

Billederne signalerer også en vis form for solidaritet med de mange danskere, der hver morgen står op og smører deres madpakker med rugbrød og det traditionelle pålæg, det arbejdende folk gennem tiden har indtaget i rå mængder.

I den medfølgende tekst til et af disse billeder skriver Mette Frederiksen følgende: *Der er ting, der ikke forandrer sig så meget. Jeg kan stadig li' en rugbrød med makrel, mayo og agurk. Jeg læser papiraviser og er utrolig enig med Erik Meier Carlsen. Alt for længe blev den stigende ulighed bare accepteret som et faktum, der ikke kunne ændres. Alt for længe var øjnene lukket for de problemer en utøjlet globalisering og indvandring medfører. Nu er der en ny regering i Danmark, der ikke bare accepterer tingene, som de er. Og til dem, der om lidt kritiserer mig for at spise makrel i tomat. Jeg har spist det siden, jeg fik det med i madkassen. Og mon ikke jeg bliver ved med det 😊*

Billedet af makrelmadden og den medfølgende tekst fortæller overordnet om en statsminister og en regering, der ikke vil finde sig i en stigende ulighed, og nu vil lave om på tingene. Der er tale om demonstration af påstået vilje til at vise handlekraft. På den måde er signaler om den politiske kurs sendt i cirkulation.

Det understreges af makrelmadden, der jo op gennem historien angiveligt er blevet indtaget af håndværkere og arbejdsmænd i årevis. Altså solide og arbejdsomme folk, der kan få noget for hånden, og som derfor lever højt på solide rugbrødsmadder.

Endelig er der nogle personlige signaler i billedet. Statsministeren kan personligt stadig lide rugbrød med makrel. Og så tilføjer hun til sidst, at hun godt er klar over, at nogle ikke har den store fidus til billedet og den indledende tekst. Hun forventer nærmest, at der er nogle, der ikke rigtigt tror på, at hun med sine daglige spisevaner er på det arbejdende folks hold. At de nærer en mistanke om, at det hele er iscenesat. Dem beroliger hun ved at sige, at hun har spist makrel i tomat siden hun fik det i madkassen, og mon ikke hun fortsætter med det. Underforstået, at det har hun helt sikkert tænkt sig at gøre.

Idyllen udfordres en lille smule af, at Mette Frederiksen åbenbart spiser sin makrelmad med kniv og gaffel. Det har det arbejdende folk, hun på denne måde forsøger at solidariserer sig med, næppe gjort. Det er nok mest i funktionærernes kantiner, at det er sket, hvis man nu skal pille lidt ved statsministerens tankegang.

Dertil kommer, at hun tilsyneladende ikke kan spise rent. Når man bruger en gaffel, så gnider man som regel alting af med læberne, og gaflen stikkes ned i næste hjørne af brødet, så endnu en bid kan blive skåret fri. Men på billedet er Mette Frederiksens gaffel stadig besat af makrel. Som om nogen med vilje har ønsket at vise, at både kniven og gaflen har været i gang. Men på den måde kommer billedet til at antyde, at der formodentlig er tale om iscenesættelse. Hvor den iscenesatte overdrivelse helliger målet.

For at styrke de kommunikative bånd mellem politikeren og vælgerne, sættes der punktum med en smilende *smiley*. En ret udbredt metode til at signalere sindstilstand, intention og ligeværdig kommunikation. I dette tilfælde fortæller den, at statsministeren er glad, at hun vil det bedste og at hun deler kritiske synspunkter om ulighed på lige fod med en masse andre. Hvad læseren godt kan have tillid til. Intentionen er uden tvivl at vise personlige og følsomme sider af statsministeren, på en måde der helst skulle bane vejen for vælgeres tillid til den øverste politiske leder i landet. Hvilket grundlæggende er med til at bekræfte, at demokratiets scene på flere områder har ændret karakter.

Fra det formelle til det personlige

For at forstå hvad der er sket, er det nødvendigt lige at inddrage medier for en relativ kort bemærkning, for lige at se nærmere på samspillet mellem dem og centrale demokratiske institutioner. De demokratiske institutioner er formelt bygget op over en model, hvor man på den ene side finder Folketinget, hvor der træffes demokratiske beslutninger, i overensstemmelse med forfatning og de formelle procedurer for at agere i det demokratiske rum. Det er demokratiets centrale scene, der som et teater har en åbning ud til befolkningen, der på denne måde får mulighed for at følge med i og kontrollere de beslutninger, der træffes. Drøftelserne på denne scene og de beslutninger der træffes her, er nemlig offentlige og direkte tilgængelige for befolkningen.

Bagsiden af denne åbne scene består af kontorer, udvalgsværelser, kantiner og mødelokaler, hvor publikum har begrænset adgang. Det er bagscenen, hvor aktørerne øver sig på at blive gode nok til at vise sig frem for folket på selve scenen. I demokratiet er det her, man laver aftaler, afprøver argumenter og sætter sin hat som man vil, i ordenes bredeste betydning. Man opfører sig kort sagt som man personligt har lyst til, langt fra offentligheden og de formelle spilleregler. Her er man mest bare sig selv, og optaget af de vigtige og benhårde magtkampe, hvis beskidte spil ingen af aktørerne ønsker skal nå til offentlighedens kendskab. Så kan der nemlig gå revner og skår i borgernes billeder af repræsentanterne.

Hvis der her eksempelvis er politikere der er alkoholikere, har flere kærester eller spiller alt for meget på heste, er det noget der kun hører bagscenen til. Det kan, skal og vil aldrig nå frem til selve scenen. Bagscenens aktiviteter og gøremål kommer kort sagt ikke offentligheden ved. Den er privat. Også selv om den som regel får store konsekvenser for det, der præsenteres på demokratiets hovedscene, dvs. i Folketingssalen.

Opdelingen i en formel scene og en bagscene er lige efter bogen. På selve scene viser man sig frem, mens man på bagscenen øver sig og foretager de nødvendige handlinger, der sikrer en succesfuld optræden på selve scenen.

Fra demokratiets fødsel var det centrale i Folketingets beslutningsprocesser det talte ord. Derfor bliver der taget referat af forhandlingerne, og beslutningerne offentliggjort i Statstidende, hvis eksistens var sikret af staten og ikke af eksempelvis løssalgskøbere og

abonnenter. Den mest almindelige retoriske tale der blev holdt siden demokratiets fødsel og frem til 1970'erne, var den *politiske* tale om fremtiden. Den blev som nævnt ovenfor holdt af politikere, der blev opfattet som repræsentanter for givne befolkningsgruppers interesser og forestillinger om *det gode samfund*, der altid havde været politikens vigtigste pejlemærke. Derfor var politikernes vigtigste kort i forhold til vælgerne deres *etos*, for nu at fastholde retorikkens perspektiver på kommunikation. De var gæve folk, der repræsenterede deres stand med ære, og på denne måde skabte de et relativt solidt tillidsforhold mellem de repræsenterede og repræsentanterne.

Et af de medier, der spillede en vigtig rolle i demokratiets første fase, var avisen. Hvor hvert af de større partier havde lokale eller regionale dagblade, der redegjorde for givne beslutninger og refererede især det der blev sagt af repræsentanter for den gruppe, der holdt avisen.

Denne tilstand kan opfattes som det repræsentative demokratis første fase (ca. 1915-1950), præget af politiske partier der hver især repræsenterede givne sociale klassers eller gruppers interesser. Det var dengang, de politiske partier som nævnt ovenfor var en del af brede sociale bevægelser, centreret omkring en given social gruppe.

Demokratiets anden fase (ca. 1950-1990) er kendetegnet ved, at de politiske partiers stabilitet udfordres af en stribe massemedier, der dyrkede idealer om public service, dvs. en neutralitet og uafhængighed i forhold til sociale grupper og andre særinteresser. I første omgang radioen og siden af fjernsynet, der begge var organiseret og kontrolleret af staten, med vægt på formidling af almen oplysning og dannelse.

Fælles for flere af dem var, at nu formidlede man både lyd og levende billeder af politikere. Nu var det ikke længere det talte og skrevne ord det talte. Nu kunne man høre stemmeføring og se ansigtstræk, hvilket var ensbetydende med, at man nu trak de fleste af retorikkens virkemidler ud af skuffen, også når det drejer sig om politik. Nu blev der kort sagt spillet på både argumenter og følelser, dvs. *logos* og *patos*, især hvis man som politiker var så heldig at komme i enten radioen eller på tv.

Samtidig var befolkningens sociale sammensætning begyndt at ændre sig. Landbrugets økonomiske og fysiske betydning blev undergravet af traktoren, der snildt kunne udføre flere karles arbejde, samtidig med at konserves, frostvarer og snilde husholdningsmaskiner for alvor gjorde det muligt for kvinder at tage et job på det almindelige arbejdsmarked. Det minimerede antallet af aktive landmænd, mens antallet af ansatte i daginstitutioner, skoler, omsorgsinstitutioner og sundhedssektoren var ensbetydende med et stigende antal offentligt ansatte, ikke mindst kvinder. Det stillede krav om flere bureaukrater, både i det offentlige og det private, for at holde styr på aktiviteter og deres skattebetalte finansiering. Antallet af industriarbejdere voksede ligeledes, samtidig med at behovet for flere og flere kommunikationsarbejdere steg. Nogen skulle jo fylde de mange timer ud på et stigende antal sendeflader.

Resultatet var kort sagt, at befolkningens sociale sammensætning ændrede sig langsomt men sikkert, hvilket undergravede partiernes traditionelle stabilitet, når det drejer sig om antallet af vælgere. Noget der blev demonstreret for fuld udblæsning ved Jordskredsvalget i 1973, hvor der ikke bare dukkede nye partier op i folketinget, men hvor nogle af de traditionelle partier logisk nok samtidig måtte indkassere solide vælgerlussinger, som det malende blev udtrykt.

Politikerne fandt kort sagt ud af, at de nemmere kunne appellere til flere vælgeres

følelser gennem de mange nye massemedier, samtidig med at deres traditionelle vælgergrundlag var enten ustabil eller ligefrem ved at forsvinde. Derfor fik de nye perspektiver for deres aktiviteter. Nu handlede det ikke længere om at bekræfte tilhængernes i deres trofasthed. Nu kunne man i større og større udstrækning håbe på at få fat i helt nye vælgere gennem deres følelser, og derved øge sin magtbasis. På den måde blev der langsomt men sikkert åbnet op for den moderne form for partier, nemlig det centralstyrede masseparti, der er omtalt i kapitel 2.

Den stigende opmærksomhed på følelsesbaserede appeller til flere og flere vælgers specielle interesser stillede samtidig krav om større og større kontrol med den form for kommunikation, der blev sendt videre fra et parti til vælgerne. Her var der nemlig ikke plads til enegang eller støj på linjen i form af interne uenighed. Alle skulle helst mene og sige det samme samtidigt, på måder der samtidig satte den enkelte i centrum som noget særligt.

Disse tendenser foldes for alvor ud i det man kan kalde for det repræsentative demokratis tredje fase (ca. 1990 - nu), hvor både mediestrukturer og befolkningens sociale sammensætning ændres yderligere. Når det drejer sig om medier er etableringen af først internettet (WWW) og siden dets forskellige sociale medier medvirkende til at udvikle et mediesystem, hvor alle kan kommunikere til alle, og hvor de traditionelle mediers offentligheder og tilhørende autoritet svækkes mere og mere.

Erfaringerne var en tilstand, hvor alle kan kommunikere til alt og alle, har samtidig muliggjort, at man kan udvikle algoritmer der sikrer, at man kan ramme mere og mere præcist i forhold til givne målgrupper. Som så kan pirres med hurtige markeringer, hvor der lige spilles på følelserne. Eksempelvis den oplevelse af samhørighed der kan opstå mellem mennesker, når de finder ud af, at de alle spiser makrelmadder.

Samtidig ændres befolkningens sociale sammensætning sig mere i retning af flere i dominerende eliter, flere og flere i en økonomisk tryk middelklasse og markant flere i en underklasse, der lever under prekariatets vilkår, præget af stor mobilitet, usikkerhed og fattigdom. Samtidig vokser utilfredsheden blandt offentligt ansatte i velfærdssektoren, som en følge af dårligere og dårlige arbejdsbetingelser. Den sociale polarisering tager med andre ord til. Suppleret med mere og mere udbredte oplevelser af frustration, afmagt og manglende imødekommelse, når det drejer sig om politikere. Hvilket blot skærper ønsket om centralstyring i politiske partier, der jagter vælgere over en bred kam.

Den underholdende mellemscene

Disse udviklingstendenser er med til at ændre demokratiets scene. Der sker nemlig det, at den formelle scene nedprioriteres, mens mere og mere energi kanaliseret i retning af en ny mellemscene, placeret mellem den formelle og bagscenen.

Mellemscenen er en scene, hvor politikere kan vise sig i offentligheden som privatpersoner, dvs. som mere autentiske eller personlige udgaver af sig selv. I hvert fald i princippet. For der er stadig sider af sin egen privatperson, man ikke ønsker frem i offentlighedens lys, og som man derfor henviser til bagscenen. Derfor indeholder mellemscenen også kun en iscenesat og strategisk koreograferet udgave af sig selv.

Politikerne skal altså kunne håndtere to offentlige udgaver af sig selv. Den formelle, der træder frem på demokratiets formelle scene, Folketinget, og den mere uformelle og personlige, der viser sig på mellemscenen, og hvor politikeren kan virke afslappet og i balance,

næsten i direkte kontakt med deres publikum. Her er der ingen formelle bånd der blokerer for at demonstrere de stærke følelser og markante personligheder.

Vejen til mellemscenen er imidlertid lidt speciel. Den etableres ofte løbende, ved at eksempelvis medier eller organisationer tilbyder aktører muligheder for at fremføre givne personlige overvejelser, eller ved at man som 'personlighed' møder frem på virksomheder, i gader, i uformelle forsamlinger osv., hvor det vigtigste er, at der er medier til stede, der kan rapportere om politikerens afslappede stil, laden og gøren.

Mellemscenen er altså ikke den folkevalgte politikers møde med vælgere i en given sammenhæng, eksempelvis partiforeningen eller til et vælgermøde med repræsentanter for andre partier. Her møder man nemlig primært den formelle politiker, der måske slapper lidt mere af, men som stadig holder sig til de basale, formaliserede spilleregler for at snakke om politik. Også selv om man har nedtonet den politiske tale og gør mere ud af retstalen og opvisningstalen.

Mellemscenen er der, hvor man dyrker den unikke personlighed, man ønsker at fremstå med. Eksempelvis ved at svare på mediers spørgsmål om madvaner, gode romaner og skøn musik. Her kan man signalere klassisk dannelse, hang til det poppede, naturelskeren der går på jagt eller hjemmemennesket, for blot at nævne nogle muligheder. Forudsætningen er først og fremmest, at man kan vise eller i det mindste omtale sin egen personlighed, der godt nok er iscenesat, men som samtidig rummer masser af appel til følelser hos dem, der følger med.

Mellemscenerne er for alvor kommet til at spille en rolle i forlængelse af udbredelsen af internettet og de sociale medier, der gør det muligt for vælgere at 'komme tæt' på politikere. Så tæt at de tror, de kan lure politikernes *sande* følelser og sindelag, selv om det meste er iscenesat til lejligheden. De politiske ledere er selv fanget ind i dette spil. Når først de har åbnet en smule for deres 'personlighed', bliver de nødt til løbende at bekræfte dette billede. Derfor siger de også jævnligt ja til at fortælle om sig selv, når nye mediemuligheder byder sig til. De spiller spillet og håber på, at det kan medvirke til at stimulere og styrke vælgerne tillid til den givne politiker og vedkommendes parti.

Politikkens nye scene, mellemscenen, bruges altså til at vise sig som 'private' personer i det offentlige rum, hvor ambitionen er, at aktiviteterne her først og fremmest skal tage sig ud som om de er autentiske. Der er imidlertid tale om endnu en iscenesættelse. Man kan med rette tale om en offentlig 'privatperson', der formodentlig har lige så lidt med den 'private' privatperson at gøre, som den formelle politiker har det. Men målet er at give vælgere en oplevelse af en autentisk person, der vil vælgerne det bedste. I en tid, hvor der også i politik spilles mere og mere på følelser som en mulighed for at fange vælgeres opmærksomhed. Derfor gør de hvad de kan for at vise sig frem de rigtige steder, mens de flittigt snakker om sig selv. På den måde er mellemscenen og dens iscenesatte folkelighed endnu et af demokratiets sorte huller, der suger den folkelige substans ud af politikken.

Iscenesat makrel i tomat

Resultatet er, at interessen for aktiviteter i Folketinget kan ligge på et meget lille sted. Både hos vælgerne og i stigende grad også hos politikerne selv. Godt nok er det stadig nødvendigt for politikerne at gennemføre de formelle aktiviteter for at træffe beslutninger, eksempelvis om de offentlige finanser, men de bruger samtidig masser af energi og tid på at iscenesætte sig selv og deres parti som størrelser, man som vælger kan have tillid til. Også selv om både

politikere og partier har en lang historie bag sig med brudte og svigtede løfter. Det ser man stort på, og håber samtidig at vælgerne gør det samme. Især hvis de får nogle fede input fra mellemscenen.

Logisk nok passer denne udvikling fint med, at man skubber den politiske tale i baggrunden, til fordel for retstalen og ikke mindst lejlighedstalen. Man gør et stort nummer ud af at fortælle om sig selv og om egne bedrifter. Ikke mindst på mellemscenen. Det passer samtidig fint til moderne politiske partiers ambitioner om at mobilisere vælgere over en bred kam. Ikke fordi de kan se sig selv i et givet politisk program, men fordi de oplever noget, som man som vælger finder er positivt, inspireret af den måde, politikerne fører sig frem på mellemscenen, med deres lovende ord om sig selv og deres hidtidige bedrifter.

Sådan som statsminister Mette Frederiksen gør, når hun begynder at filosofere over en af sine egne ynglings spiser, nemlig makrel i tomat på rugbrød med mayo og agurk. Udsagn som er iscenesat til indirekte at markere afstand til indvandring og globaliseringens aktuelle turbulens. Herefter er det godt at kunne vise, hvordan man vil fylde sommerferien ud med stakkevis af gode bøger om bl.a. skæbner i den tredje verden. En iscenesat udgave af solidaritet med globaliseringens mest udsatte.

**Hvorfor er
politiske ledere så
selvsikre?**

**Hvorfor tvivler
de aldrig?**

5. Den politiske leder som kompas

Den politiske stils nødvendighed

Politiske ledere skal igen og igen stå på mål for givne politiske markering og ambitioner, for den løbende kritik af udvalgte politiske modstandere og for iscenesættelsen af egne kvaliteter. Da der samtidig er mange medier, der på den ene side gerne vil formidle de politiske leders synspunkter, samtidig med at de på den anden går meget op i at afsløre de selvsamme politiske leders dobbeltmoral, svigt eller andre svagheder, som de også gerne vil have kommentarer til, kræver det nærmest endeløse gentagelser efter gentagelser af de samme ord og synspunkter fra de politiske ledere. Det stiller store krav til deres personlige robusthed, og kræver helt sikkert også en solid bagscene, hvor de både kan øve sig, komme til hægterne, og ellers bare give los fra de stramme tøjler i et moderne centralstyret politisk parti, bare en gang imellem.

Det er her, den personlige stil kommer ind. Som et 'skelet', dvs. som et strukturerende fundament, man som leder kan hænge sig selv og sine forsvarsværker op på, og som samtidig sikrer, at man fremstår som en unik, interessant og måske også som en enestående personlighed. I gentagelsernes oprørte medielandskab er den personlige stil nøglen til modstandskraft, udholdenhed og evner til at gå i offensiven overfor modstandere. Stilen henviser nemlig direkte og indirekte til kvaliteter og aktiviteter, man hele tiden kan aktivere, og på den måde holde sig selv i gang. Også selv om det er urimeligt hårdt, eksempelvis at smile engageret på en tv-skærm, mens man gentager de samme ord og vendinger for 27. gang.

Uden en markant stil bliver en politiker leddeløs og forsvinder i den massive transmittering af stort og småt. Derimod bliver man genkendelig og omgængelig, når man demonstrerer en markant stil. Folk ved hvad de kan forvente, og derfor kan de åbne op for og måske også gribe nysgerrigt eller inviterende ud efter den politiske leder, når vedkommende viser sig på banen. Kendskab til stil kan imidlertid også aktivere det modsatte med masser af forudbestemt kritisk distance og mangel på imødekommenhed.

Stilens indhold

En politisk leders personlige stil afspejler i bedste fald både politiske traditioner, politiske målsætninger, personlige egenskaber og individuelle ambitioner. Stilen udvikler sig over tid, i takt med de erfaringer man gør sig, både fra den politiske og den individuelle verden. Den raffineres, forfines og suppleres hele tiden. I bedste fald. Ellers stivner den. Men den rummer samtidig en essens af noget bastant, som netop er det givne og givende omdrejningspunkt for den politiske leders styrke. Som samtidig er nøgen til at fremstå som unik.

Sagt med den tilføjelse, at enhver politisk leder gennemlever nogenlunde den samme

cyklus. I begyndelsen skal vedkommende finde sine ben og sin stil. Det kan føre til fodfejl og dumme udtalelser, men det er en del af læreprocessen. Herefter foldes stilen ud gennem en engageret offensiv, hvor stilens elementerne er nye og sprøde, og hvor man virkelig har det godt med sin brynje og sine personlige forsvarsværker. Hvorefter man når toppen, og mærker at stilen kører og fungerer. I en kortere eller længere periode. Herfra ramler alle ledere ind i en fase, hvor stilen stivner i vaner og rutineprægede gentagelser. Både for lederen selv, for mediernes journalister og ikke mindst for vælgerne, der får en fornemmelse af, at nu skal de høre 'den samme grammofonplade' igen og igen. Så er der pludselig grænser for, hvor god lederens personlige stil er som forsvarsværk og nøgle til en oplagt offensiv. Og nogen begynder at tale om, at man vist er nødt til at se sig om efter en ny leder, hvad man skal passe meget på med at sige i de moderne centralstyrede massepartier. Så risikerer man nemlig at få 'bøllebank', ikke mindst i form af en direkte eller indirekte indskrænkelse af indflydelsesmuligheder.

På mange måder modsvares denne dyrkelse af stil ganske godt til den tilstand, demokratiet er havnet i. En tilstand kendetegnet ved, at folkelig politisk substans er blevet skubbet i baggrunden, til fordel for retstalens fremhævelse af de 'onde' og 'gode' i fortiden, og opvisningstalens fremhævelse af egne kvaliteter i nutiden og fremtiden. En tilstand der samtidig har åbnet for en mere og mere dominerende mellemscene, hvor der især lægges vægt på subjektive kvaliteter, følelser og passion.

Stilens muligheder

Der findes en række oplagte stil-strategier, der jævnligt fyldes ud af de konkrete politiske ledere. Gerne i overensstemmelse med deres formelle positioner og placering i det politiske hierarki. Uanset hvilket stilvalg der satses på, er det afgørende for dens styrke, at den åbner for passion. At den gør det muligt for andre at opleve og forstå, at det her både er personligt og vigtigt. Også når man skal gentage sig selv for 27. gang.

En placering midt i magtens kærne åbner for en stil med vægt på lederskab og autoritet. En stil der ikke bare fremhæver personlige kvalifikationer som givende for lederskabet, men samtidig også forsøger at give en vis grad af tryghed i omgivelserne. Altså en fornemmelse af, at man kan stole på, at vedkommende kan og vil bære magtens mange udfordringer, uden at lade sig korrumpere og uden at åbne for alt for mange selvmodsigelser. At vedkommende vil kæmpe for den 'nødvendige' politik, når det er den, der står i centrum. Alt sammen manifesteret gennem magtens passion: viljen til at træffe 'upopulære' beslutninger, der kan og vil gå ud over nogen eller noget. Hvad man gerne beklager undervejs, hvilket kan give stilen et pift af medmenneskelighed, der også klæder en autoritet. Den viser nemlig, gerne med passion, magtens såkaldte menneskelige bagside.

En placering som støttepille for magtens centrum åbner for typer, der kan være lidt mere afslappede i forhold til autoritet, og lidt mere kritiske i forhold til magtudøvelse. Noget der bedst kan lade sig gøre med en stil, hvor kritik og især eftertænkksomhed står centralt. Gere parret med enten venlighed eller mild distancerende ironi som et vigtigt element i passionen. På denne måde kan man udvise en vis distance til magten, men den er ikke større, end at den i afgørende situationer sikrer magthaverens position. Hvis det er muligt. Stilen spiller ofte på, at man gerne vil fremstå som en lille smule klogere og lidt mere imødekommende overfor dem, der må lægge ryg til upopulære beslutninger, end autoriteten i magtens

centrum selv er i stand til. Altså en stil der viser, at selv om man bakker op om autoriteten, og dermed kan prale med, at man får medindflydelse, så har man altid de svage og dem der rammes med i overvejelserne, og er på den måde med til at 'mildne luften for de klippede får'. Ikke mindst dette perspektiv kan udfoldes med stor passion.

En position som den der har tabt magten, og som samtidig ønsker at overtage den igen, kræver en stil med både kritisk brod og vilje til autoritet. En stil med vilje til at vise, at godt nok er man midlertidigt en taber, men med de indsigter og den erfaring man har opnået, burde der være gode grunde til, at vælgerne kan tro på dem igen. Det kræver en passion fyldt med stædighed og ihærdighed og tro på egne kræfter. Gennemsyret af en neddæmpet vilje til autoritet. Her skal der ikke mindst passion bag viljen til at vise, hvorfor det er vigtigt for samfundet, at man kommer til magten igen.

En del partier er først og fremmest kendetegnet ved et stort engagement i bestemte mærkesager. Det kan eksempelvis være klima, ulighed, skattepolitik, indvandring, økonomisk ansvarlighed og almindelig anstændighed. Her er det ikke så svært at åbne for en stil med passion, for den bliver som regel udfoldet gennem et ihærdigt og gentagende forsvar for den givne sag.

De forskellige stilarter gør det muligt for politiske ledere at koreografere deres adfærd på den politiske scene med stor passion, og på den måde forsøge at styrke deres relation til vælgerne, og dermed ændre de formelle og reelle magtbalancer partierne imellem. Er man på regeringens hold, enten som deltagere eller som støtteparti, spiller man lettere med på magtens toner om den 'nødvendige' politik, mens man som en del af oppositionen ofte varierer sin stil med vægt på eksempelvis overbærende sarkasme eller hoveddrystende aggressivitet. Mens man med stor passion løbende taler positivt om sig selv.

Den politiske leders stil er en nødvendig brynje, der stiver vedkommende af i den gentagne kamp om magt og opmærksomhed. Den er samtidig med til at strukturere de svar og udsagn, der hele tiden inviteres til. Stilen giver en selvsikkerhed, især i begyndelsen. Og da den udfoldes og gentages inden for rammerne af en meget formaliseret politisk scene, en mere og mere dominerende mellemscene, hvor følelser og det personlige spiller med, og i et konstant mediebombardement, kræver det at man stålsat holder fast ved sin stil. Her er der slet ikke plads til tvivlens nådegave. Hvilket betyder, at den politiske substans tømmes yderligere ud af den folkelige politik. For hvis der er noget, der virkelig kan være produktiv for demokratiske processer, er det netop tvivl. Den sikrer en vigtig og nødvendig åbenhed, når beslutninger skal træffes.

**Hvorfor taler politikere
så meget om trusler?
Og hvorfor bliver
de større og større?**

6. Trusler og usynlige fjender

Ensidige trusler og handlingslammelse

Når den politiske tale forstummer, og 'nødvendigheder' bliver hverdag og trivielle økonomiske beregninger, har politikerne brug for at tale om noget andet, når de skal pejle fremtiden. Noget effektivt. Noget der kan flytte vælgere og stemmer. Det har fået flere og flere politikere til at kaste sig over tidens fundamentale trusler, hvor væsentlige sider af tilværelsen eller selve eksistensen er på spil.

Her kan man med rette tale om en *ensidighedens logik*, der går ud på at identificere emner, der på den ene side kan bruges til at beskrive mere eller mindre skræmmende udfordringer med, og på den anden side kan fastholde vælgernes opmærksomhed, på trods af deres generelle mangel på engagement. Emnerne skal altså kunne åbne op for elementer af noget fundamentalt truende, ikke mindst set ud fra borgernes perspektiv. Både generelt og konkret. Italesættelse af trusler bliver på den måde både en dynamo for politikudvikling og et livsnødvendigt perspektiv for medborgerne, der i yderste konsekvens kan opleve det som et spørgsmål om liv og død. Altså et eksistentielt problem, og så er det svært at lade være med at engagere sig i det, politikerne siger.

Derfor har man ofte at gøre med italesatte udfordringer, som den politiske afsender meget hurtigt finder, ikke bliver taget alvorligt nok. Disse skræmmende udfordringer er endvidere så omfattende og alvorlige, at de påvirker rigtigt mange andre forhold i samfundet. Også de bærende. Der tales om trusler, der bliver større og større. Derfor skal der gøres noget, her og nu, lyder det dominerende politiske mantra.

Det centrale spørgsmål her er ikke, om der er noget om snakken eller ej. For det er der. Ingen tvivl om det. Den centrale pointe her er imidlertid, at selve italesættelsen er så dramatisk, at den skaber en handlingslammelse hos borgerne, der derfor kun periodevis kan lade sig gribe. Med en udsagn om, at det også er for galt, og at man skal til at gøre noget ved det. Selv. Hvorefter lammelsen meget hurtigt indtræder, fordi man ikke har noget reelt at gribe i, og dermed gøre noget.

Derfor er dramatiseringens ensidige logik lammende. Hvor de store trusler kan opfattes som et uigennemskueligt mørke, det kan være svært at finde en udvej i. Hvis man først lander der, er der ikke langt til, at man opgiver alt det der med politik, og forsøger at hytte sig og sine, så længe det er muligt. Og så er der pludselig ikke ret mange, der fortsat har lyst til at købe hus i vandkanten.

Skræmmende udfordringer og trusler

I dagens samfund er der mindst fire emner, der fungerer på denne måde. Det første er

indvandring. Det andet er klima. Det tredje er en udbredt oplevelse af politisk populisme, der ofte udspringer af de to foregående. Endelig er der et fjerde, i form af globale trusler om krig og ødelæggelse, der udspringer af stormagters rivaliseringer om dominans. Og der kan formodentlig identificeres flere trusler, om end ikke helt i denne skala.

Holdninger til og billeder af indvandring og dens betydning, især i den muslimske udgave, har i årtier præget dansk politik. Perspektivet har generelt været, at indvandring truer den danske kultur, sammenhængskraft og på længere sigt det danske samfund. De billeder og forestillinger der er blevet dyrket, har handlet om terror, ustyrlig religiøsitet, sociale nasere og utilpassede borgere i lukkede ghettoer rundt om i storbyerne. Senest formuleret som trusler fra enklaver af veltilpassede indvandrere, der på trods af uddannelse, arbejde og vel fungerende familier alligevel vedligeholder og dyrker en fremmed kultur, der vil undergrave samfundet. Hvilket blot illustrerer, at ensidighedens logik i forhold til dette tema løbende giver mulighed for at opruste til nye højder. Med den store kommunikative styrke, at der hele tiden kan udpeges konkrete individer som nogle af dem, der skaber problemerne. Nærmest lige henne om hjørnet.

Fortalerne for dette perspektiv glemmer som regel, hvor meget man selv har støttet eller levet højt på denne indvandring, samtidig med at man lukker af for tvivl eller alternative synspunkter og vurderinger. I stedet tændes den indre ild, og alt der har med indvandring at gøre kan italesættes som en udfordring eller fare. Her er brændstof til passion, og den har rigtigt mange partier grebet med kyshånd. Ikke mindst ud fra et ønske om at få flere vælgere. Her har man jævnlige satset på den logik, at jo mere bange borgerne bliver, jo større er mulighederne for at opnå deres kryds. I begyndelsen var det ikke mindst partier i blå blok, der satsede stort på dette perspektiv. Siden er det med stor stædighed og mangel på tvivl også blevet en bærende pille for bl.a. Socialdemokratiet.

Den truende globale klimakrise har i løbet af de seneste 15-20 år fået samme status. Der er ikke mange vigtige problemer, der ikke på en eller anden måde kan relateres til klimaudfordringer, der ofte italesættes som trusler mod vores levevis og hverdag. Det stiller store krav til politisk handling. Ikke bare globalt og nationalt, men også individuelt. Problemernes alvor er et resultat af vores måde at indrette os på, ikke mindst i de rigeste dele af verden. Her er eksempelvis transport, boligforhold, forbrug og produktion stærkt medvirkende til at forværre klimakrisen. Hvilket også her giver mulighed for at sætte navn og ansigt på dem, der er blandt de værste. Eksempelvis landmænd, hvis adfærd og husdyr tit og ofte er blevet udpeget som nogle af de største syndere. Men man kan udskamme mange andre, eksempelvis dem der flyver til et tilfældigt møde, tager på ferie eller kører deres børn til skole i bil.

Det er ikke mindst venstreorienterede partier i rød blok der er optaget af, at man ikke bare på statsligt plan men også individuelt skal gøre en konkret indsats, gerne her og nu, for at modvirke klimaforandringer. På denne måde italesættes forestillinger om daglige trusler, der pludselig kan vise sig som naturkatastrofer og ubalancer i havene.

Denne endimensionelle strukturering af politik, med udgangspunkt i hhv. indvandring og klima, har åbnet for politiske modsætninger, der hverken har handlet om de fremmede eller klimaet, men derimod om måden man taler om dem. En kritik der ofte sammenfattes med skældsordet *populisme*, der grundlæggende beskrives som et fænomen, der svækker eller ligefrem ødelægger den politiske debat, fordi man ikke er modtagelig for argumenter, men i stedet gør alt til endimensionale fortællinger om ustyrlige trusler. Både partier i rød og

blå blok er stærkt kritiske overfor denne form for kommunikation, der derfor opfattes som et problem for både demokratiet og samfundet. Der er nemlig tale om politiske fremstød, der opfattes som unødigt polariserende og ofte også sårende, eksempelvis overfor indvandrere i bestemte kvarterer eller landmænd og deres pruttende køer. Måske i mangel af bedre karakteriseres dramatiseringer af disse udfordringer altså jævnlige for populisme. Og populisme er noget, de fleste kan blive enige om er undergravende for en god politisk dialog.

Ved siden af disse trusler har mange politikere siden 2022 dyrket den globale trussel om krig, i kølvandet på Ruslands invasion af Ukraine, støttet af forestillinger om rivaliseringer mellem Kina og USA, EU's økonomiske og kulturelle svækkelse, Indiens snigende dominans og andre fortællinger om global afmagt.

Som en bekræftelse af alvoren i disse udsagn har politiske ledere generel prioriteret at satse på en øget militarisering. Konkret ved at bruge flere penge på militær, indkalde flere borgere til værnepligt, øge våbenproduktion, åbne for placering af pensionsmidler i våbenfabrikker, osv. Også her forsvinder nuancer i ensidighedens logik, mens troen på at krig kan løse problemer opnår større og større tilslutning blandt politiske ledere. Stemningen har logisk nok også bredt sig til borgerne, hvilket har åbnet for endnu en kilde til at opnå vælgeres kryds.

Nogen vil sikkert sige, at der bliver blæst en stemning op, og den skaber også her frygt hos medborgerne. Eksempelvis ved at kaste sig over et emne som 'prepping', hvis ambition tilsyneladende er at sikre folk mod disse trusler, i hvert fald kortvarigt. Men samtidig er strategier om eksempelvis reelt med til at forstærke trusselsbilleder og usikkerhed hos befolkningen. I det lys kan deres kryds ved et folketingsvalg pludselig blive tilgængeligt for partierne.

Usikkerhed og distancer

I forlængelse af stribevis af retstaler og lejlighedstaler, understøttet af skarpt optrukne politiske stilarter, præges den politiske kultur i Danmark i stigende udstrækning af italesatte trusler, der så vidt muligt også indeholder en identifikation af nogle skyldige, som man i forlængelse af den indre frygt kan lægge afstand til, i håb om en vis beroligelse midt i oplevelsen af afmagt og fortvivlelse.

Disse trusler udgør kort sagt endnu et af demokratiets sorte huller, der suger folkeligheden ud af det repræsentative demokratis diskussioner af politik. Trusler får nemlig folk til skrue ned for engagementet, eller ligefrem at give los i forhold til politiske modsætninger. Enten ved at interessere sig for noget mere overskueligt og håndterbart, eller ved helt at lukke af for det politiske, eksempelvis med et udsagn om, at der er for meget 'mudderkastning' i tidens politik.

Hvis man i forlængelse heraf lander i det mest pessimistiske hjørne, bliver man ikke særligt overrasket, hvis man får det indtryk, at folkestyrets folkelige grundlag er blevet afløst af mangel på engagement og oplevelse af indsigt. Og hvis medborgere over en bred kam for alvor begynder at lægge afstand til demokratiet, kan det næsten ikke blive værre.

**Hvordan har
borgerne det
med demokratiet?
Er de engagerede
eller famler de
efter smutveje?**

7. Vælgere på glatis

Jagten på et parti

I en situation, hvor den folkelige politik mere og mere nedtones eller ligefrem forsvinder, er det næppe overraskende, at medborgernes politiske engagement svækkes eller antager nye former. Når det drejer sig om den politiske interesse, har den været relativt stabil over årene. Hvilket vil sige, at godt 20 pct. opfatter sig selv som meget politisk interesseret, mens hver tredje vælger er af den opfattelse, at de ikke er interesseret i politik. De unge er mindst interesseret, mens de ældste er mest. Hvilket ikke er den store overraskelse, for sådan har det været længe. Der er altså ikke sket noget dramatisk når det drejer sig om den politiske interesse.

Derimod er det tydeligt, at flere og flere har svært ved at finde frem til et parti, de kan stemme på. Ja, om de overhovedet skal sætte et kryds på stemmesedlen. Valgdeltagelsen er generelt høj (84 pct.), men svagt faldende over tid. Vælgerne opfatter det altså stadig som både en forpligtelse som medborger og som en konkret mulighed at sætte sit kryds på stemmesedlen. Men som sagt er der færre og færre der gør det, og der er samtidig registreret en vækst i antallet af ugyldige stemmer, herunder også i de blanke. Den demokratiske forpligtelse er altså fortsat stærk, og en anelse stærkere end viljen til at finde frem til et kryds.

Her sker der virkelig også noget, for flere og flere vælgere skifter mellem partierne, og de beslutter sig senere og senere. Faktisk skifter 53 pct. af dem parti fra folketingsvalget i 2019 til 2022, og hele 66 pct. af vælgerne fandt først i løbet af selve valgkampen ud af, hvad for et parti, de ville stemme på. Gætter på, at en del af dem nærmest har været i panik, for 12 pct. besluttede sig først på selve valgdagen.

Denne usikkerhed viser sig også på den måde, at 62 pct. af vælgerne har deltaget i en kandidattest eller valgttest. Uanset om man skifter parti eller ej, er niveauet for at teste sig selv højt. Og man er mere og mere villig til at teste sig selv, jo senere man beslutter sig. Faktisk har 76 pct. af dem, der først beslutter sig på selve valgdagen, lavet en eller flere tests. Hvilket blot illustrerer den usikkerhed, vælgerne oplever, når de i den eksisterende politiske kultur skal finde frem til det parti, de vil stemme på.

I denne forvirrede eller usikre tilstand er det ret naturligt, at andelen af partitilhængere bliver lavere og lavere. I dag er det kun 37 pct. af vælgerne, der opfatter sig som partitilhænger. Niveauet har været markant faldende de sidste 20 år, også blandt dem, der stemmer på samme parti som sidste gang.

Det understreger alt sammen en vigtig pointe, nemlig at i takt med at de politiske partier bliver mere og mere diffuse og omskiftelige i deres politiske standpunkter, får vælgerne tilsvarende vanskeligere og vanskeligere ved at finde et partipolitisk ståsted. Men de finder

det, fordi deres demokratiske normer er så stærke, at de ønsker at tage del i demokratiet, ved at lægge en stemmeseddel i stemmeurnen. Men der er altså sket det, at de centralstyrede massepartiers adfærd og de grundlæggende forandringer i hele det institutionelle set-up omkring den politiske scene har sendt vælgerne på glatis.

Rød og blå bloks stabilitet

Det er imidlertid vigtigt i kølvandet på denne beskrivelse af usikre vælgere også at holde fast ved, at når det drejer sig om at placere sig i enten rød eller blå blok, er vælgerne faktisk ret stabile. Det er kort sagt relativt få vælgere, nemlig omkring 10-12 pct., der skifter mellem blokkene, og niveauet har været ret stabilt fra valg til valg. Det viser, at vælgerne rent faktisk har et relativt stærkt normativt eller ideologisk perspektiv på det politiske. De har altså nogle grundlæggende politiske grundholdninger, som de tilsyneladende fortsat holder i hævd, selv om de er forsvundet fra det partipolitiske univers.

Der er formodentlig tale om holdninger til eksempelvis ulighed, velfærd, skat, uddannelse, beskæftigelse og lignende emner, der har været en traditionel del af de folkelige politiske interesser og diskussioner. I rød blok er man især optaget af at få mere lighed, mere velfærd, beskatte de rige, sikre en god uddannelse, sikre beskæftigelsen og at sørge for, at alle der får problemer bliver hjulpet godt på vej. I blå blok er man mere optaget af at alle får muligheder for at forfølge egne drømme, at tjene flere penge, at skatten bliver så lav som muligt, at man skal stræbe for at få en solid uddannelse og at alle har et individuelt ansvar for at få arbejde og økonomien til at hænge sammen. Det er grundholdninger der kredser omkring sikringen af en acceptabel hverdag, vurderet ud fra den sociale situation, man hver især befinder sig i.

Man kan herfra godt forholde sig til 'nødvendige' politiske tiltage og til at imødegå trusler, når de trækker op i horisonten. Men for vælgerne hænger tingene i princippet sammen, selv om den er forsvundet i den moderne politiske kultur, hvor de politiske partier har alt for stor fokus på det sidste og samtidig nedtonet det principielle og normative fundament.

Problemet er altså grundlæggende, at i takt med fremvæksten af centralstyrede massepartier med svingende politiske holdninger, en mangfoldighed af medier og en positionering af politiske ledere på kryds og tværs med fokus på egen stil og stjerner, får vælgere vanskeligere og vanskeligere ved at omsætte deres egne politiske idealer og principper til partipolitiske positioner. Hvilket er demokratiets mest alvorlige sorte hul.

Troen på at de politiske partier repræsenterer folkelige interesser og givne sociale grupper forsvinder i et sort hul. Og det er faktisk det allervigtigste element i det repræsentative demokrati. Hvis vælgerne ikke længere tror på deres mulige repræsentanter, dør den repræsentative idé i demokratiet. Hvilket åbner op for en folkelig iver for at blande sig, hvor det er muligt, med henblik på at sikre egne private og personlige interesser. Hvilket der sådan set også er blevet åbnet mere og mere op for i den måde, man i stigende udstrækning organiserer den moderne velfærdsstat.

Faktisk har de politiske prioriteringer for udvikling af velfærdsstaten lagt mere og mere vægt på personlige og private præferencer, i form af individuelle institutionsvalg, invitationer til samskabelse, strategier for at sætte borgeren i centrum, en omfordeling af økonomiske ressourcer efter efterspørgslen og lignende institutionelle tiltag. Den universelle

velfærdsstat er kort sagt blevet mere og mere individualiseret. Denne udvikling har uden tvivl også medvirket til at svække borgernes blik på det kollektive og det fælles. Det kan altså godt være, at vælgernes fornemmelser for politiske principper og rød og blå blok stadig er intakte, men hvad det præcist betyder i strømmen af flere og flere individuelle præferencer er mere uklart, og det kan selvfølgelig også medvirke til at svække blikket for forskelle og ligheder på den partipolitiske scene.

Den nye elites dominans

Endnu et element kan være medvirkende til, at det repræsentative ideal i det danske demokrati er blevet alvorligt svækket, nemlig dominansen af den nye elite i de politiske partier. Det illustreres af, at halvdelen af medlemmerne af Folketinget er akademikere med en lang videregående uddannelse. De er sammen med andre repræsentanter fra den nye elite gode til ord, til at være omstillingsparate, til at udnytte deres privilegerede adgang til viden og til meget flittigt at sætte emner på den politiske dagsorden. Emner der ikke sjældent stiller krav til resten af befolkningen om at være lige så omstillingsparate og dynamiske, som de selv er.

Her kniber det med at forstå hvad der sker for borgere, hvis uddannelse og sociale situation ikke er på højde med den øvre middelklasses og den nye elites. Hvis man forsigtigt anslår at en tredjedel af de erhvervsaktive danskere tilhører grupper, der har vanskeligt ved at følge med i politiske diskussioner og økonomiske prioriteringer, har vi antydning af en polarisering, der også udfordrer det repræsentative princip. En polarisering der ikke mindst går ud over det folkelige element i demokratiet.

Resultatet er, at vælger ikke længer hvile sig i en relativt veludviklet og institutionaliseret politiske identitet, men er tvunget til at pejle sig gennem et politisk univers domineret af repræsentanter for den nye elite, der er optaget af omstillingsvillighed, forandringsparathed, nødvendige politikker og italesatte eksistentielle trusler. Hvor de politiske ledere gør hvad de kan for at være oplagte symboler på, hvad der er den bedste vej til at sikre fremtiden. Den folkelige politik er kort sagt forsvundet i sorte huller, mens veltalende og selvhævdende ledere med sikker kontrol over de politiske partiers indre liv promoverer sig selv som garanten for en bedre fremtid.

Vælgernes rangliste

Derfor må vælgerne i stigende udstrækning læne sig op ad de politiske ledere for at finde pejlemærker, når de skal sætte deres kryds. I denne situation har rigtigt mange vælgere tilsyneladende afkodet noget af spillet, modsætningerne og dynamikken mellem de politiske leders arketyper. Hvilket har gjort det muligt for dem at udtrykke deres tillid og mangel på samme til de konkrete ledere.

Ved Folketingsvalget i 2022 var Mette Frederiksen den mest populære, med længder foran nummer to, der var Pia Olsen Dyhr. Hun blev tæt fulgt af Alex Vanopslagh og Lars Løkke Rasmussen. Det var toppen af poppen, hvis man kan sige det om politiske ledere. Herfra er der et stykke ned til mellemgruppen, der i rækkefølge bestod af Jakob Ellemann-Jensen, Søren Pape Poulsen, Mai Villadsen og Inger Støjberg. Herfra var der igen et stykke ned til bunden, der ligeledes i rækkefølge bestod af Franciska Rosenkilde, Sofie Carsten Nielsen, Pernille Vermund og på sidstepladsen Morten Messerschmidt.

Hvilket fortæller, at vælgerne især var optaget af og havde tillid til nogle få ledere, der i

kraft af deres centrale formelle placering har rigtigt gode muligheder for at sætte den politiske dagsorden. Muligheder de som regel flittigt har benyttet sig af. På måder der er beskrevet i de foregående kapitler.

Ranglisten består i øvrigt af dem, der var politiske ledere ved Folketingsvalget i 2022, og flere af dem er siden af forskellige grunde blevet afløst af nye. Listen over vælgernes grad af tillid til de aktuelle politiske ledere ville således tage sig helt anderledes ud. Hvilket understreger, at den forandrer sig hele tiden, i forlængelse af lederskift, sammenstød mellem lederne og givne sager i offentligheden.

Vælgerne tænker som en politisk kommentator

Når man nu som vælger og politiker kan mødes og nærmest udveksle billeder af de politiske ledere, hvor nogle af dem har markant højere værdier end andre, i processer hvor det interne styrkeforhold mellem lederne hele tiden ændres, kan det næppe undre, at vælgere i stigende udstrækning forholder sig til politik som politiske kommentatorer. De ser ikke sig selv som en aktiv del af det politiske univers, men følger med på afstand og gerne lidt ovenfra, hvor man registrerer at så siger han det, og så gør hun det. Herfra følger de med undren og spænding de bevægelser, fejltrin og præcise slag, der udfoldes mellem de politiske ledere. Her spiller de forskellige mediers evner til at dramatisere relationerne en vigtig rolle.

Denne udvikling kan illustreres ved, at man på de store tv-stationer udvikler flere og flere udsendelser befolket med kommentatorer. Og på de sociale medier kan vælgere selv kaste sig ud i rollen som hidsig kommentator, hvad en del også gør.

Det ændrer imidlertid ikke ved, at vælgere i stor udstrækning fortsat holder fast i nogle grundlæggende klassiske politiske principper og perspektiver, der mere og mere kommer til kort i de centralstyrede massepartiers hærgen på de politiske scener. Denne modsætning er fundamental for forståelsen af det aktuelle samspil mellem medborgere, politikere og de politiske partier. Og bundlinjen er, at folkelighed og den principielle politiske substans mere og mere forsvinder i demokratiets sorte huller.

**Er det mon muligt at
tilføre demokratiet
et element af
folkelig forstyrrelse?
Og vil det mon føre
noget godt med sig?**

8. Borgertinget - demokrati uden partier

Borgerforslag

Fornemmelsen af, at der er forhold i vores demokrati, der ikke fungerer, er langt fra ny. Det er ambitioner om at forstærke de folkelige indspark i demokratiske beslutningsprocesser heller ikke. Det er eksempelvis tankerne bag institutionen *Borgerforslag*, der blev startet i januar 2018. Den skal give alle borgere mulighed for at fremsætte et beslutningsforslag i Folketinget. Det kræver at deres forslag via hjemmesiden *Borgerforslag.dk* opnår tilslutning fra mindst 50.000 stemmeberettigede medborgere i løbet af 180 dage. Hvis ikke det sker, bortfalder forslaget.

Ordnningen er et godt eksempel på noget, der kan opfattes som folkelige forstyrrelser i demokratiet. Desværre er forstyrrelserne meget begrænsede. Der er siden starten blevet fremsat omkring 1800 forslag, og af dem er det ca. 50, der har opnået de nødvendige 50.000 støtter, og som herefter er blevet fremsendt til Folketinget, hvor 6 af dem er blevet vedtaget. Formodentlig fordi emnerne langt hen har været på flere politiske partiers ønskeliste i forvejen, uden at de var blevet prioriteret. Det får man så en mulighed for, når et borgerforslag når helt frem til Folketinget.

Alle ordningens kvaliteter til trods er det altså reelt begrænset, hvor stor en folkelig forstyrrelse der er tale om. Det er nemlig alt for nemt de politiske partier at afvise forstyrrelsen, og dermed er der ikke tale om indspark, der får partierne til at tænke sig selvransagende om en ekstra gang.

Bevidstheden om en grundlæggende ubalance i det danske demokrati er imidlertid første skridt i retning af at rette op på de skævheder, der kommer til syne i omridset af demokratiets sorte huller. Den kan fremme eftertænkksomhed, skærpe opmærksomheden på sociale og politiske skævheder og måske også medvirke til at bakke op om nye forslag, der kan stille politikere til regnskab for deres alt for ihærdige fokus på form frem for principielt politisk indhold.

Man kunne således godt forestille sig, at partierne begyndte at satse på et langt stærkere folkeligt element, når de udpeger kandidater til folketingsvalg. Eksempelvis ved at sætte en grænse op for, hvor mange mænd med lang videregående uddannelse, der kan placeres som den centrale kandidat i de såkaldte sikre kredse. Det samme kan overvejes, når det drejer sig om alder, køn og økonomisk status.

Sandsynligheden for, at et sådant ønske for alvor vil brede sig, er imidlertid begrænset. Det er trods alt ikke manglende vilje eller uklart fokus, der har ført til en tilstand, hvor det folkelige element er forsvundet fra politikken og demokratiet. Der har nemlig udviklet sig et mere eller mindre institutionaliseret system med indbyggede ubalancer, som er blevet grebet

og foldet ud i fuldt flor. Derfor er der i langt større udstrækning brug for et *institutionelt modspil*. Det kunne være et nyt andetkammer, baseret på *tvang* til at lytte til og indordne sig under repræsentanter for folkelige stemmer.

Borgertinget

Ambitionen er etablering af et nyt andetkammer, bestående af 175 tilfældigt udpegede medlemmer, der skal påtage sig opgaven som et borgerligt omdømme, og sidde i det i 3 år. Netop ved at sammensætte det tilfældigt, vil det statistisk set være muligt at sikre en høj grad af repræsentativitet. Både når det drejer sig om køn, alder, uddannelse og økonomi. Det vil sikkert være en god ide at anvende supplerende mekanismer, for at sikre den fulde repræsentativitet, på samme måde som man anvender tillægsmandater ved Folketingsvalg. Eksempelvis kunne man reservere 20 af de 175 pladser til en endelig supplerer, så sammensætningen af andetkammeret ret præcist afspejler befolkningens sammensætning på centrale dimensioner. Sådan et kammer ville med rette kunne kaldes for et *Borgerting*.

Borgertingets primære opgave er at stå for en endelig godkendelse af de love, Folketinget har vedtaget. Det skal ske på den måde, at alle love vedtaget i Folketinget forelægges Borgertinget med argumenter fra flertallets side om kvaliteter og vigtigheden af de vedtagne love. Herefter vurderer Borgertinget argumenter for og indhold i det givne lovforslag, hvorefter loven enten forkastes eller bliver endeligt vedtaget af Borgertinget.

Forkastede love sendes tilbage til Folketinget med vurderinger og argumenter for en eventuel ændring, hvorefter en justeret og vedtaget lov af Folketinget kan sendes tilbage til Borgertinget. Det skal kunne gøres tre gange. Forkastes Folketingets lov også tredje gang, er forventningen at Folketinget starter processen forfra, med nye, grundige forhandlinger og argumenter. I dette arbejde med nye love ses der bort fra Finansloven, der fortsat kun skal vedtages af Folketinget. En lignende undtagelse skal muligvis også indføres for andre love, der skal vedtages årligt.

Man kan overveje at underkaste vedtagne beslutningsforslag den samme procedure, men da mange af beslutningsforslagene senere ender med at blive udfoldet som egentlige lovforslag, og dermed også som vedtagne love, er det ikke nødvendigvis et positivt bidrag. Men hvis Folketinget begynder at udvikle en praksis med beslutningsforslag som en vej til at undgå prøvelse af vedtagne love i Borgertinget, kan denne præmis ændres.

Borgertingets procedurer

Arbejdet i Borgertinget kan organiseres på den måde, at hver ny lov behandles dels i et udvalg og dels i det samlede Borgerting. Et udvalg i Borgertinget kan bestå af 11 medlemmer. Udvalgene udpeges gennem tilfældig lodtrækning blandt Borgertingets medlemmer, og deres opgave er at afprøve Folketingets fremsendte argumenter. Som støtte for disse drøftelser kan udvalget indkalde hjælp fra personer med erfaring fra området, fra eksperter og fra andre relevante personer. Det kan både ske gennem oplæg og høringer.

Når udvalget er udpeget, arbejder det i en periode på et år med de sager, som det gennem lodtrækning får tildelt. Antallet af udvalg kan variere med antallet af love, fremsendt fra Folketinget. På denne måde er ambitionen, at man undgår specialisering eller en særlig afhængighed af givne former for input. Eksempelvis fra særligt interesserede medborgere, embedsmænd eller eksperter. Når udvalget har siddet sammen i et år, foretages en ny

lodtrækning til sammensætning af et passende antal udvalg. De love som et givet udvalg har påbegyndt arbejdet med, gøres færdig i det givne udvalg, selv om man er nået til det tidspunkt, hvor udvalg sammensættes på ny.

Efter endt behandling fremlægger udvalget en betænkning, med argumenter for hhv. en vedtagelse og en forkastelse. De fremlægges herefter i det samlede Borgerting, hvor der er fælles drøftelse af forslaget, og de væsentligste argumenter for og imod forslaget sammenfattes som en fælles indstilling, der går tilbage til en ny behandling i udvalget.

Udvalget kikker derefter endnu en gang på indstillingen, og fremkommer med sin endelige indstilling, der fremlægges for det samlede Borgerting. Herefter er det Borgertingets opgave at lave en endelig beslutning.

Hvis et givet lovforslag også godkendes i Borgertinget, er det vedtaget. Hvis det falder, sendes det som nævnt med argumentation tilbage til Folketinget, der må overveje de næste skridt. Det institutionaliserer en vigtig arbejdsdeling. Folketinget er det organ, der tager initiativer og forsøger at komme med forslag til modernisering og forbedring af givne aktiviteter, mens Borgertinget er det organ, der vurderer den givne lovgivning ud fra egne og andres principper, perspektiver og erfaringer.

Folketinget er kort sagt det fornyende organ, mens Borgertinget er det konservative og lidt tilbageskuende organ. En arbejdsdeling der ikke mindst er begrundet i det ulige forhold, at Folketinget er kommet mere og mere på afstand af befolkningens hverdagsliv og ønsker, og er blevet mere og mere bundet op på aftaler, gængse vurderinger, institutionaliserede bindinger og en fælles ekspertviden, man er alt for optaget af. På denne måde er håbet, at der kommer en bedre balance mellem Folketing og befolkning, når det drejer sig om at afstemme indholdet i lovgivningen.

Der er altså to processer som er vigtige her. Den første er et oplysende arbejde, hvor Borgertingets udvalg dykker ned i substansen for at kvalificere argumenter for og imod. Den anden er et udviklende arbejde, hvor flertallet gennem fælles deliberation i Borgertinget medvirker til at åbne op for en skærpelse af de principper, der ligger bag en vedtagelse. Her er ambitionen, at folkelige argumenter for en støtte til en given lov bliver så gode som muligt. Ambitionen er kort sagt at kvalificere de folkelige perspektiver på en given lov. På den måde vil der for alvor være tale om folkelige forstyrrelser, som Folketinget hele tiden må have for øje.

Ikke fokus på genvalg

Styrken ved et Borgerting vil være, at det for det første er en demokratisk institution uden partier, og for det andet at dets medlemmer er uden interesse i at blive genvalgt. Centralstyrede massepartier har jævnligt demonstreret, at det er vigtigt for dem interne at lukke af for uenigheder og alternative synsvinkler, mens kampen for genvalg giver repræsentanter for givne eliter med privilegeret adgang til centrale ressourcer (ord og penge) en klar fordel, ligesom man som politiker hele tiden skeler til, hvad der kan optimere deres status i vælgerens ører og øjne. Hvilket alt sammen medvirker til at udfordre (for ikke at sige undergrave) det repræsentative princip i det repræsentative demokrati.

Det er Borgertinget hævet op over, og kan derfor koncentrere sig om at udføre sit arbejde så samvittighedsfuldt som muligt, uden bagtanker i relation til disciplin eller personlig succes. Dertil kommer, at der vil være tale om et organ, hvor principielle tanker, søgende

argumenter og praktiske erfaringer ville komme i højsædet. Og da man ikke nødvendigvis skal kæmpe mod hinanden, men netop medvirke til at udvikle de bedste argumenters principper og grundholdninger, i forhold til givne vedtagelser i Folketinget, kan man lægge meget større vægt på det politiske indhold. Også selv om man aldrig havde tænkt, at man ville få sådan en opgave eller har beskæftiget sig ret meget med politik. Organet vil altså være mere optaget af indhold end af valgstrategier, stilarter og form.

I udgangspunktet er en demokratisk støtte til politiske partier og dets konkrete repræsentanter baseret på, at borgere vælger det parti og måske også den person, de har mest tillid til. Men det sker i en kontekst, hvor mistilliden til meget af det, partier og politikere står for, er bemærkelsesværdig stor. Derfor kan man sige, at de tillidsskabende institutioner i vores demokrati, nemlig partierne og medierne, reelt har medvirket til at undergrave denne tillid, og derfor efterladt medborgerne i situationer, hvor de har svært ved at inde frem til det parti, de gerne vil støtte op om.

I relation til det vil et Borgerting, baseret på lodtrækning og en opgave som et borgerligt ombud, gennem sin indbyggede konservatisme medvirke til at stimulere tilliden til de politiske beslutninger. Alene fordi man lettere kan følge med i deres tilblivelse, og fordi ambitioner om genvalg ikke kommer til at skygge for substansen. En stor kvalitet i den nuværende politiske kultur.

En reel åbning for folkelige forstyrrelser i demokratiet kan optimalt medvirke til at gøre de politiske diskussioner og beslutninger mere tilgængelige og åbne for folkelige input. Det vil kort sagt blive lettere at følge med i politik, og forhåbentlig også mere forstået, hvad det er politikerne er uenige om, og hvad der skal til, for at man kan overskride disse uenigheder. Måske kan de også medvirke til at gøre lovgivningsarbejdet mere grundigt. Og at tilliden mellem borgere og politikere bliver større og større. I begge retninger. Alene ud fra en erkendelse af, at folket og dets repræsentanter altid får det sidste ord.